

L'estructura social de la desviació

Jaime Rivière

PID_00200682

Els textos i imatges publicats en aquesta obra estan subjectes –llevat que s'indiqui el contrari– a una llicència de Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada (BY-NC-ND) v.3.0 Espanya de Creative Commons. Podeu copiar-los, distribuir-los i transmetre'ls públicament sempre que en citeu l'autor i la font (FUOC. Fundació per a la Universitat Oberta de Catalunya), no en feu un ús comercial i no en feu obra derivada. La llicència completa es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/legalcode.ca>

Índex

Introducció	5
Objectius	7
1. Desigualtat social, violència i desviació	9
2. Subcultures desviades	14
2.1. Marginalitat	15
2.2. Degradació urbana	17
2.3. Institucions totals	20
3. Societats criminals	24
4. Delictes de coll blanc	28
Resum	31
Activitats	33
Glossari	34
Bibliografia	35

Introducció

Aquest mòdul se centra en la connexió entre l'estructura social i la manera en què es presenta la desviació en les nostres societats. Quan parlem d'**estructura social**, en principi ens referim als sistemes de relacions que donen lloc a un patró d'oportunitats vitals i que possibiliten unes formes de vida, uns compromisos, unes obligacions, i unes aspiracions determinats. No obstant això, estendrem el tema, d'una banda, per examinar un altre tipus d'explicacions i d'interpretacions de la desviació social que es troben en la literatura i, d'altra banda, per incorporar l'estudi d'una sèrie de temes que estan lligats a posicions específiques dins de l'estructura social. L'objectiu és que, a més de conèixer aquests temes, es reconegui la importància dels contextos socials en què es desenvolupen i s'activen els mecanismes del control social formal i informal.

En primer lloc, es discutirà la importància de la **classe social**, i la seva combinació amb altres factors, en l'anàlisi dels processos de desviació i de generació social del crim. Després ens centrarem en el concepte de **subcultura desviada**, i estudiarem fins a quin punt s'han analitzat determinats fenòmens de desviació a partir de la idea que la desviació és el producte d'una formació cultural específica. En tercer lloc ens centrarem en l'existència de **societats de caràcter criminal**, que tenen les seves pròpies normes i la seva pròpia estructura interna, en les quals el control social està dirigit no tant a impedir la desviació com a fer que s'activi en les condicions i sota les regles estipulades dins del context d'aquesta societat. En l'última secció, sempre des de l'òptica de la connexió entre *estructura social* i *desviació*, invertirem els termes per centrar-nos en la desviació dels privilegiats i, en general, en el paper del poder com a agent de desviació social.

Per començar amb un esquema clar, les tres primeres seccions es poden entendre com una discussió entre tres models explicatius de la desviació social, com a fenomen generat per la societat:

1) En el primer cas, **l'estructura social genera desviació per mitjà d'una sèrie de mecanismes lligats a la desigualtat social**. Aquests mecanismes no són solament l'escassetat de recursos i la necessitat de trobar vies de subsistència alternatives –encara que tinguin un caràcter desviador–, sinó també la concentració en àrees urbanes específiques de la falta de recursos, la frustració d'estatus i el ressentiment, la generació de sistemes d'estatus alternatius als de la societat convencional, l'efecte de l'educació en l'acceptació de les normes socials, la relació de l'estatus social amb models de vida i comportaments que afavoreixen la violència i la connexió entre classe i autocontrol, entre d'altres.

2) En el segon cas, fixem l'atenció en explicacions que se centren en la **importància dels factors culturals en la generació del crim i la desviació**. Això inclou l'existència de subcultures de la violència, però també la desviació com a efecte de l'aculturació i el xoc cultural, la desviació com a resistència, la formació de comunitats amb maneres d'entendre el món i les seves regles diferents de les de la societat convencional, la creació de guetos, la formació de subcultures criminals en contextos de marginalitat, en les fronteres de l'empresa legal i a la presó. Inclou així mateix l'esquema del que en la sociologia nord-americana s'anomena *urban decay*, que comprèn un efecte sintètic de pèrdua de solidesa social en barris perifèrics abandonats que implica la conformació de cultures violentes.

3) En el tercer cas, s'enfoca la desviació des del punt de vista de l'**estructura interna de les comunitats desviades**, i de la manera en què un nivell d'organització social una mica més elevat d'aquestes comunitats n'augmenta l'eficàcia en tant que sistemes de legitimitat alternatius a la llei o a les normes convencionals als ulls de moltes persones. Això afecta institucions criminals com les bandes, les màfies o el crim organitzat, però també l'existència de models socials alternatius que creen, en els seus membres, una visió del món alternativa a la convencional.

Objectius

Aquest mòdul ha de servir l'estudiant per a aconseguir els objectius següents:

1. Entendre els patrons generals de la connexió entre *estructura social* i *desviació*.
2. Conèixer la discussió i la literatura sobre l'associació entre *estatus social*, *classe* i *desviació*.
3. Conèixer els diferents factors que hi ha darrere de la formació de subcultures desviades.
4. Entendre les anàlisis més reconegudes sobre societats criminals, i especialment sobre l'organització social del crim com a sector econòmic.
5. Entendre els conceptes sociològics bàsics sobre els delictes de coll blanc.

1. Desigualtat social, violència i desviació

La connexió entre la desigualtat social i les diferents formes de desviació és central en l'anàlisi social de la conducta desviada.

- D'una banda, diverses de les diferents teories sociològiques i criminològiques posen l'accent en la importància de la **classe** o l'**estatus** en l'explicació de l'anomia i la tensió, de models d'aprenentatge social diferencial o de processos de control social.
- D'altra banda, l'adscripció social dels desviats i dels criminals ha demostrat que és molt important en fenòmens molt diferents en els diversos estudis empírics que els han abordat (vegeu la taula 1). La classe, l'estatus, l'origen social, la percepció subjectiva de les diferències socials i les aspiracions d'estatus apareixen sistemàticament en les explicacions de la desviació i per això mereixen ser estudiades a banda. Al costat del sexe i l'edat, formen el tríode en el qual es basen moltes de les interpretacions sociològiques més bàsiques per a entendre els processos que estudiem.

Per a parlar sobre la connexió entre *desviació* i *estructura social*, la literatura en la sociologia de la desviació ha utilitzat sobretot dos conceptes. Cal que l'estudiant entengui molt bé a què ens referim en sociologia amb cada un abans de parlar sobre les seves conseqüències en termes de desviació social.

1) Classe

És un concepte que s'ha fet problemàtic per diverses raons: perquè pot tenir una connotació política, perquè hi ha una discussió oberta sobre la persistència de la importància de les classes en les societats contemporànies, i perquè és alhora un concepte formal i un concepte d'ús comú. En aquest context hi donarem un sentit tou –no marxista ni formalitzat–, com és usual en textos d'introducció a la sociologia, però sempre lligat a un aspecte específic de l'estratificació social.

Entenem per **classe** l'aspecte econòmic de l'estratificació, en la mesura en què té conseqüències per a les oportunitats vitals dels individus.

És una combinació dels tres eixos principals de la desigualtat en les societats avançades: l'**educació**, la **feina** i els **ingressos**, encara que en la definició també hi han d'entrar els efectes socials de la propietat i de l'autonomia a la feina. Estudiar l'estratificació des del punt de vista de les classes implica entendre la desigualtat des d'un punt de vista **relacional**, de tal manera que se sobre-

tén que els desavantatges relatius d'uns estan lligats per algun mecanisme als avantatges d'altres. No obstant això, especialment en la sociologia europea, es tendeix a utilitzar el terme *classe* per a referir-se, en termes generals, a la posició en la jerarquia social dels individus i les famílies, i tot el que aquesta porta associat. A més, l'ús del terme *classe* tendeix a cridar l'atenció sobre els aspectes conflictius d'aquestes relacions. N'hi ha prou amb aquesta definició per a treballar en aquesta assignatura.

2) Estatus

És un concepte una mica més ambigu que, no obstant això, té un sentit tècnic específic en el context de la investigació en sociologia.

Solem entendre per *estatus* el prestigi associat a una determinada posició social.

Des d'aquest punt de vista, conté els aspectes subjectius de l'estratificació, especialment respecte al desitjable, que és una posició social determinada, a l'honor i les relacions de deferència que porta associades, i a la representació de la posició en la societat. Amb l'estatus social dels altres passa el mateix que quan s'avalua la realitat: es tendeix a jerarquitzar qualsevol col·lecció d'objectes en funció de com siguin de desitjables, en funció d'un criteri aparentment consensuat. Això no implica necessàriament un judici moral, sinó que se'ns apareix com una cosa objectiva. D'altra banda, gran part de la investigació sociològica nord-americana usa el terme *estatus* en el sentit més general de **posició social**, i aquest és l'ús que adoptarem aquí, tret que especifiquem una altra cosa.

Aquesta distinció té importància en l'estudi de la desviació perquè ens crida l'atenció sobre el fet que hi ha dues explicacions senzilles que lliguen la posició en l'estructura social amb la implicació en processos de desviació.

- Una fa referència a la **falta de recursos** per a explicar l'aparició de violència, d'anomia, a la concentració en espais determinats de processos de criminalitat i a les conseqüències d'una educació limitada.
- Una altra se centra en processos que podríem lligar a l'**estatus** (la generació d'ordres d'estatus alternatius als convencionals per part d'adolescents que s'impliquen en activitats paracriminals, de les bandes o del crim organitzat en les versions més extremes), a l'existència d'aspiracions socials que no es poden complir amb mitjans convencionals, o a l'etiquetatge d'estrats humils, persones amb formes de vida alternatives o que queden fora del sistema d'estatus convencional.

Hi ha tres tipus d'explicacions de la connexió entre *violència* i *estatus social*, que es corresponen, *grosso modo*, amb les tres escoles positivistes de què hem parlat en el primer mòdul.

1) **Tensió.** Fa referència al fet que la falta de recursos genera estrès, tensió i frustració, per la qual cosa les persones més propenses a patir aquesta tensió són més proclius a acabar-se implicant en una sortida violenta. És una explicació estructural, en el sentit que s'interpreta que la tensió personal és un resultat de l'estructura social. Atès que és més probable que persones d'estatus baix, i específicament d'estatus molt baix, s'hagin d'enfrontar a situacions de tensió, és natural que es trobi una associació entre *violència* (com a ofensores i com a víctimes) i *estatus social*.

2) **Subcultura i aprenentatge.** Fa referència a la idea que, especialment en alguns països, es manté una forta subcultura de la qual només participen determinats estrats de la societat. És el cas de les poblacions marginals i, en alguns països i amb menys intensitat, de les classes treballadores. Des del punt de vista d'aquesta explicació, les subcultures de les classes baixes o de la subclasse reforcen especialment els valors que poden conduir a la violència i a agressions físiques. La masculinitat entesa com a capacitat de demostració física i de resistència, o les demostracions de dominació per part dels homes són més valorades en uns contextos culturals que en d'altres. Així mateix, se sol interpretar que la violència de gènere es troba molt més reforçada culturalment en uns contextos socials que en d'altres.

3) **Autocontrol.** Una tercera línia de treball se centra en la idea, una mica més complicada, que el refinament de la cultura de la classe mitjana, els models de relació inculcats en la socialització i, sobretot, el pas per la disciplina del sistema educatiu generen nivells d'autocontrol més elevats en els que tenen un estatus més elevat, especialment quan aquest estatus està lligat a nivells educatius més alts. En aquest esquema l'educació compleix el paper de sistema d'ensinistrament suplementari de la socialització primària, que proporciona mecanismes d'autocontrol dels impulsos estables i eficaços.

Taula 1 . Referències en la discussió de les connexions entre estatus social i desviació

Fenomen	Mecanisme	Referències
Suïcidi	Autonomia relativa.	Henry i Short, 1954 Stack, 1982 Kreitman, 1991
Violència interpersonal	Autocontrol, subcultures violentes, tensió.	Bailey, 1984 Parker i Rehman, 1996
Violència familiar	Persistència de valors patriarcal, autocontrol.	Brown, 1992
Violència sexual	Subcultura sexista.	Amir, 1971
Tatuatge, pírcing, i tribalització	Senyalització de l'estatus, senyals de diferenciació.	Schildkrout, 2004 Irwin, 2001

Fenomen	Mecanisme	Referències
Consum de drogues	Exposició a diferents mercats, efecte demostració del consum.	Goode, 1999 Leland, 1996
Bandes	Frustració d'estatus i cerca d'un sistema d'estatus alternatiu, entorns urbans marginals.	Cohen, 1955
Homofòbia	Persistència de valors, subcultura sexista.	Kite i Whitley, 1996 Blumenfeld i Raymond, 1993
Trastorns mentals	Desconegut. Pressió? Hi pot haver causació inversa.	Dohrenwend, 1975 Jones i altres, 1993 Rodgers i Mann, 1993
Criminalitat en general	Multicausalitat, dades esbiaixades pel pes dels delictes violents.	Parker i Rehman, 1996

Font: elaboració pròpia

En realitat, els tres models de la connexió entre *estatus social* i *violència* tenen virtuts i defectes (vegeu la taula 1):

- L'aprenentatge i l'autocontrol expliquen amb més facilitat la connexió suplementària entre violència i edat, però tot i així s'ha argumentat que l'estatus dels joves és especialment indefinit i difícil de manejar.
- L'associació entre l'estatus i la violència domèstica està ben documentada, i l'explicació estàndard, especialment en els exàmens més superficials, la lliga amb els valors culturals del sexisme, la qual cosa seria coherent amb el segon model.
- La connexió confusa entre estatus i suïcidi, que sembla variable i poc clara en les dades –que gairebé sempre són de mala qualitat–, podria tenir una explicació al marge d'aquests tres models, centrada per exemple en el concepte d'*autonomia individual*. També és possible que la raó d'aquesta connexió sigui una combinació de diferents factors.

Observació

En últim terme, hi ha la possibilitat (poc elegant des del punt de vista explicatiu) que els tres tipus d'efectes contribueixin d'una manera i una altra a les diferents variants de l'associació entre classe i violència d'una manera tal que no es pugui desentranyar amb facilitat.

Aquesta associació també s'ha documentat en altres formes de desviació social. Molts fenòmens de desviació estan lligats a la pertinença a subcultures, i l'accés es facilita a membres amb uns orígens socials determinats. La pertinença a bandes s'ha volgut explicar en termes de la cerca d'un sistema d'estatus alternatiu, i no hi ha dubte que moltes d'aquestes bandes prefereixen persones procedents d'un entorn social determinat. La connexió entre l'estatus social i un ampli espectre de trastorns mentals ha estat molt documentada al llarg dels anys, però la raó d'aquesta connexió no és clara. Una explicació en termes de tensió sembla versemblant, en el sentit que suggereix que les respostes a la pressió de les situacions difícils és més fàcil de suportar amb benestar econò-

mic i simbòlic. De la mateixa manera, l'*ego* es pot veure molt més exposat en una condició d'estatus que afecti l'autoestima, com han demostrat diversos estudis (Thio, 2003, pàg. 240 i seg.).

2. Subcultures desviades

Com hem vist, un argument usual en l'acostament sociològic a la desviació és l'existència de **subcultures desviades**, és a dir, d'àmbits en què els valors i regles convencionals són substituïts per sistemes de relació, valoració de la realitat i papers que són desviadors des del punt de vista de la societat convencional.

Per al participant en una subcultura, el que dóna sentit a la seva posició en el món social és el **model d'avaluació de la realitat propi de la subcultura**, en oposició al de la societat en general, i és aquest contrast precisament el que en reforça el compromís amb els valors de la subcultura.

En aquest apartat estudiarem les dinàmiques pròpies d'aquests contextos subculturals, no des del punt de vista de les dinàmiques d'etiquetatge, com ja hem fet, sinó des del punt de vista de la seva pròpia lògica interna i de la seva capacitat per a donar sentit a la realitat dels participants.

Una **subcultura** és un context cultural integrat en un altre de més ampli, del qual en gran manera forma part, però amb el qual contrasta en aspectes centrals de l'avaluació de la realitat, com també en la seva autorepresentació.

En molts sentits, aquest contrast consisteix a portar a l'extrem valors que existeixen en el context més ampli, o a substituir els valors de la societat convencional per uns altres.

La subcultura dels *bikers* nord-americans, per exemple, nascuda en el context de les classes treballadores blanques, portava a l'extrem valors de virilitat i camaraderia propis de la societat convencional, i substituïa el convencionalisme i la rutina que ofería la forma de vida de les classes treballadores per una representació de la llibertat basada en la mobilitat de la motocicleta i una forma de vida marginal. Aquesta substitució de valors s'estructura entorn de la pertinença a la banda de *bikers* i a la representació pública d'aquesta pertinença, com veurem més endavant.

Els participants en una subcultura només **renuncien parcialment** als sistemes de valors propis de la cultura general. Aquesta substitució parcial es refereix sobretot a una renúncia a una manera de vida convencional, però no necessàriament a l'abandó de les finalitats últimes en els quals es legitimen els models personals que ofereixen la cultura. Per a continuar amb el nostre exemple, l'entrada en una banda de motoristes no implica un abandó de les creences religioses, de l'afecció a valors familiars, o fins i tot de la família. No obstant

això, la conformació de les referències d'una subcultura és selectiva, en el sentit que en cada context particular són uns valors i no uns altres els que resten com a referències d'orientació del comportament.

En aquest apartat examinarem tres tipus de contextos que afavoreixen l'aparició de subcultures:

- La marginalitat.
- L'ocàs d'àrees urbanes de les nostres ciutats.
- El que anomenem *institucions totals* –especialment la presó.

Cada un té, sens dubte, la característica de ser un caldo de cultiu per a l'aparició de subcultures que justifiquen més o menys el crim.

2.1. Marginalitat

Els processos de **marginació** i **exclusió social** són molt complexos, tenen dimensions diverses i no és adequat fer un examen complet de tots els seus vessants en aquest context.

Parlem de **marginació** per referir-nos a situacions en què individus o grups es veuen alienats d'una integració normal en els processos econòmics i en la participació social normals, a causa de situacions de discriminació o no, o en connexió amb dinàmiques de pobresa o de falta relativa de recursos.

Les poblacions marginals tenen com a característica central el fet de viure en els intersticis físics i socials de la societat. La marginalitat **no s'ha de confondre amb la pobresa**. Moltes famílies amb molt pocs recursos o tècnicament pobres són convencionals en el sentit sociològic que assumeixen maneres de pensar, orientacions i fins i tot nivells d'integració social que considerariem normals. A més, una proporció molt considerable de la pobresa detectada per procediments estadístics consisteix en llars amb persones grans amb pensions no contributives, o dones soles amb càrregues, que no considerariem no convencionals en una situació d'ingressos normalitzada (Payne, 1991). S'ha comprovat que una proporció important d'aquestes llars "pobres" entra i surt de les situacions de pobresa.

La marginalitat se sol associar a mancances en la integració social i en l'accés a oportunitats que són definitòries de la seva situació. Així:

1) És típic l'**aïllament social** agut, o bé per falta de xarxes de suport social i absència de llaços fora del propi món marginal, o bé pel fet que les xarxes socials són gairebé exclusivament de persones que pertanyen al món marginal mateix. De vegades es tracta de xarxes de parentela completes que es troben fora del que considerariem un món social convencional, especialment si hi ha cap tipus d'ancoratge de tipus ètnic de la marginalitat.

2) És així mateix característic, al costat de nivells d'activitat baixos, el desenvolupament de **feines** i formes de guanyar-se la vida no criminals que són **característiques** de la societat marginal. En el nostre entorn, les comunitats de quincallers (o *mercheros*) han tingut tradicionalment una posició prominent en el món marginal, quan es dedicaven gairebé exclusivament a la venda a la menuda de ferralla, ofici des del qual han passat al comerç de roba pràcticament en bloc.

3) Des del punt de vista de les polítiques públiques, els grups de població marginal presenten **mancances extremes en l'accés a serveis socials**, mèdics i educatius. En molts casos els serveis de benestar social són incapaços d'accedir-hi. Això està associat a la reproducció d'una forma de vida marginal i és a l'origen d'un terme alternatiu al de *marginalitat* i amb un significat una mica diferent: *exclusió social*.

4) Els grups marginals presenten **mancances culturals** molt severes, o bé perquè comparteixen referències culturals diferents i no convencionals que actuen com a obstacle a la integració social, o bé perquè el seu accés a l'acumulació de capital cultural està molt limitat. Això en dificulta extraordinàriament la integració en la societat convencional, ja que implica limitacions en la seva presentació personal, en la seva qualificació i en els seus recursos per a valer-se per si mateixos fora del context de la marginalitat.

En el context espanyol solem associar les dinàmiques de marginalitat amb determinades minories ètniques, com les **comunitats de gitanos i mercheros**, però això no esgota tot el fenomen: ni tots els membres d'aquestes comunitats es poden considerar marginals ni molt menys. Molts d'aquests grups provenen de comunitats nòmades que han optat pel sedentarisme o a les quals s'hi ha forçat a mitjan segle xx. Una proporció gran, encara que molt difícil de calcular, de les comunitats gitanes ha seguit el camí de l'adopció de formes de vida i d'integració social convencionals en les últimes dècades. Es calcula, amb variacions en les xifres, que prop de 600.000 espanyols són gitanos (Secretariat Gitano, 2011), i potser uns 150.000 *mercheros* o quinquis. No obstant això, és molt difícil estimar quants d'aquests ciutadans adopten efectivament una forma de vida marginal o estan en situació d'exclusió social. Entre altres raons, perquè totes dues comunitats, i especialment els gitanos, estan fortament estratificades internament, i moltes famílies es podrien considerar llars convencionals de classe mitjana o de classe treballadora. En aquests dos casos es constata la conformació d'una comunitat de caràcter ètnic diferenciada de la població general, però mentre que en el primer cas el seu origen fora

Altres grups històrics d'exclusos

A Espanya hi ha altres grups històrics d'exclusos no necessàriament marginalitzats i sedentaris, com és el cas dels *agotes* (a Navarra) o els *vaqueiros* d'Alzada (a Astúries).

d'Europa està documentat, en el cas dels *mercheros* probablement ens trobem amb l'herència de comunitats nòmades originàries del propi país i definides per la seva feina i la seva forma de vida transhumant.

Encara que a Espanya solem associar els ambients marginals més extrems amb aquestes comunitats, no tots els participants en subcultures marginals hi pertanyen. A banda dels casos d'extrema pobresa persistent durant generacions, més aviat rars, almenys dos grups diferents pateixen marginació individual i conformen veritables societats marginals recognoscibles. D'una banda, hi ha una subcultura marginal relacionada amb les **persones sense llar**, no sempre associada a trastorns psiquiàtrics o a alcoholisme. D'altra banda, molts implicats en el **consum d'estupefaents**, i especialment d'heroïna, conformen una altra comunitat de trets clarament marginals i associada a la petita activitat criminal. Tots aquests casos tenen la característica sociològica que tendeixen a estar **confinats en espais definits i delimitats** a les ciutats.

Street corner society

El 1943 William F. White va publicar un estudi de cas sobre un context marginal amb aquest títol, que s'ha convertit en un clàssic dels estudis socials sobre marginalitat. White va fer un treball de camp durant tres anys i mig, dels quals divuit mesos els va passar amb una família local, en un barri suburbial i semibarraquista de Boston habitat principalment per immigrants italians. Es va centrar a descriure com es formaven els diferents cercles socials dins de la comunitat. Els *paesani*, per exemple, eren els membres de la comunitat que provenien de la mateixa localitat d'origen. Gran part de l'atenció de l'autor es va centrar en la descripció del procés pel qual es formaven les bandes locals. Així mateix, White va descriure la gradació entre el món convencional dels treballadors sense qualificació i el món marginal dels joves a la frontera del crim organitzat.

El treball de White és pioner en el desenvolupament dels mètodes que es coneixen com a *observació participant*, consistents en la integració en la comunitat objecte d'estudi durant una temporada llarga i la descripció minuciosa de tots els aspectes de la vida quotidiana, per a formar un quadre analític de les seves característiques.

2.2. Degradació urbana

Molts fenòmens de conformació de subcultures marginals estan lligats a processos de degradació i marginalització dels espais urbans. La **urbanització** és un procés molt ben conegut de la modernitat, que implica la concentració de la població i de l'activitat econòmica en centres urbans de grandària creixent. Ara bé, les ciutats modernes són prou grans i complexes per a facilitar processos de parcel·lació i segregació de l'espai que poden arribar a l'extrem de marginalitzar barris sencers. El procés d'urbanització no sempre és ordenat, i en determinades condicions la prosperitat de les comunitats urbanes es pot veure revertida per situacions de desmantellament de sectors econòmics, concentració de determinades comunitats en espais urbans reduïts i decrepitud del paisatge urbà. Aquest se sol denominar **degradació urbana** (*urban decay*).

Hem de distingir dos tipus de situacions de degradació urbana:

- L'aparició de barris conformats per immigrants d'altres llocs –del món rural fonamentalment– que entren en un procés de marginalització a causa de la manca d'oportunitats econòmiques, deixadesa o falta de recursos dels

responsables de l'ordenació urbana o segregació extrema dels espais. El cas prototípic és el de les faveles brasileres, que no són sinó un exemple d'un procés de creixement desordenat de les ciutats típic dels països en vies de desenvolupament. Cal recordar que aquest tipus de procés també es va donar a Espanya en el període de la postguerra a les grans ciutats.

- La caiguda en desgràcia d'àrees urbanes que abans gaudien de certa prosperitat, i la substitució almenys parcial de la població que les ocupava –en general, de classe treballadora– per comunitats de caràcter més marginal i amb menys recursos. Centrarem l'atenció en aquest segon escenari.

Molts analistes coincideixen a dir que els processos de degradació urbana segueixen un patró molt similar allà on ocorren, especialment en ciutats nord-americanes i en algunes ciutats europees. Els planificadors urbans coneixen aquest patró, típic dels anys setanta i vuitanta, i procuren evitar aquestes dinàmiques en la mesura del possible. El símptoma inicial bàsic és el que els urbanistes nord-americans coneixen com a *fugida blanca* (*white flight*): la sortida dels treballadors blancs d'aquesta població que els ocupaven prèviament, descens dels preus immobiliaris i la seva substitució per famílies de minories ètniques.

Aquests processos de marginalització urbana tendeixen a presentar un conjunt de símptomes molt similars (Andersen, 2003):

- Paisatge urbà desolat
- Atur local elevat
- Concentració de població amb recursos molt pobres davant el mercat: nivells educatius baixos, falta de trajectòria laboral estable
- Despoblació o substitució de la població local
- Concentració de minories o de població immigrant
- Fragmentació familiar
- Paisatge urbà desolat, buit o degradat, i augment dels edificis d'habitatges buits per pèrdua de valor econòmic
- Desaparició del teixit comercial local
- Falta de serveis o serveis deficients

Black flight

Més recentment, també s'ha parlat de *black flight*, per a referir-se a la sortida de la minoria dominant i millor asseentada –els afroamericans– i la seva substitució gradual per membres de minories que col·lectivament es troben en una situació pitjor.

Com es pot suposar, aquest escenari és un caldo de cultiu idoni per a l'aparició del crim a petita escala, per a la formació de bandes o el desenvolupament de subcultures no convencionals, en la mesura en què la participació en la societat convencional es veu limitada, obstaculitzada o reduïda.

Els exemples més cridaners de degradació es troben als Estats Units, en part pel model de relacions entre minories, el patró de benestar limitat i un sistema d'inversió urbana parcel·lat que dificulta la transferència de pressupost públic des dels barris i comunitats més pròspers als que pateixen més mancances.

D'aquesta manera, en aquest país l'*urban decay* s'ha convertit en un fenomen pràcticament omnipresent a totes les ciutats grans i a les àrees suburbanes, lligat a una parcel·lació molt extrema dels espais urbans.

No obstant això, també hi ha nombrosos exemples a Europa.

Al **Regne Unit** es va donar la mateixa dinàmica al final dels setanta i durant els anys vuitanta a l'est de Londres, Glasgow, Liverpool, Manchester o Birmingham. Malgrat una política d'inversió pública molt més agressiva, la perifèria de diverses **ciutats franceses** ha vist processos de degradació parcial importants, que en els últims anys s'han vist acompanyats per veritables motins de la joventut local.

Tots aquests casos europeus tenen en comú:

- La concentració de població amb pocs recursos, en general perdedors de les transformacions econòmiques que desplacen l'activitat de la indústria als serveis.
- La concentració de minories immigrants i la desaparició gradual dels treballadors nadius.
- Una caiguda dels preus urbans i l'aparició d'àrees amb nivells de desocupació molt elevats.

No obstant això, hi ha molts casos en què els barris degradats adquireixen aquestes característiques des del principi, especialment en zones urbanitzades lluny dels centres urbans. Aquest és un procés més típic en l'actualitat al **sud d'Europa**, on els preus de l'habitatge empenyen la població amb menys recursos a zones d'habitatge barat de nova creació, amb males comunicacions amb els llocs de més activitat econòmica i una urbanització deficient.

Se sol considerar que el disparador dels processos de degradació urbana és la sortida de la població local i una caiguda de la demanda immobiliària, i per tant dels preus urbans. Això és una dinàmica que s'alimenta a si mateixa, en el sentit que és un procés de fugida en què cada vegada més famílies, en observar una degradació progressiva del medi social i del paisatge urbà i una pèrdua d'oportunitats locals, trien resituar-se en altres zones amb un caràcter més neutre.

En el context nord-americà això ha representat la sortida de les famílies de classe treballadora dels barris industrials de les ciutats cap als suburbis, i a Europa l'aparició de barris amb un caràcter de classe molt més neutre.

Alguns autors han argumentat que aquests processos es poden disparar per l'aparició de senyals aparentment innocus (Kelly i Coles, 1996). És el que es coneix com *l'efecte de la finestra trencada*: petits senyals de degradació de l'espai urbà poden animar una proporció creixent dels veïns menys acurats a un comportament més deixat o obertament al vandalisme, i disparar d'aquesta manera processos de degradació de l'entorn urbà que poden ser la causa inicial d'una fugida de la població local.

Des d'aquest punt de vista, una estratègia per a evitar processos de degradació de l'entorn és prevenir, solucionant les coses quan el problema encara és petit. D'aquesta manera, els problemes no pugen d'escala i el procés de degradació queda sota control.

Els crítics de la teoria de les finestres trencades argumenten que hi ha altres factors més rellevants a l'hora d'explicar una escalada dels índexs de criminalitat. D'alguna manera, un plantejament en aquests termes implica un abordatge dels problemes atacant els símptomes en comptes de les causes dels problemes. Fins i tot quan l'entorn és net i ben arreglat, la concentració de comunitats en posició de desavantatge davant el mercat de treball i l'educació, desubicades dels centres d'activitat econòmica i amb dificultats d'integració poden afavorir l'aparició de dinàmiques de criminalitat i marginalització per si mateixes.

2.3. Institucions totals

Malgrat les crítiques, els sistemes legals i judicials moderns encara no han trobat una alternativa clara al model del sistema de presons. Al marge de qüestions més filosòfiques o ètiques, de solució pràctica difícil, el sistema d'empresonament criminal ha rebut crítiques en relació amb la seva eficàcia en la prevenció del crim (Herivel i Wright, 2003). En determinades condicions, és ben conegut el paper de l'empresonament en la iniciació d'una carrera criminal professional i en l'organització inicial d'ambients criminals. S'estima que al món hi ha una població empresonada d'entre deu i vint milions de persones (Walmsley, 2006), però atès que alguns països de reputació judicial dubtosa no reporten dades, la xifra és probablement més elevada.

Les presons modernes han experimentat una evolució basada en **moviments de reforma** successius que n'han humanitzat molt l'estada. No obstant això, la seva qualitat criminogènica encara és objecte de debat. El mecanisme que utilitzen els crítics com a argument és senzill:

L'efecte de la finestra trencada

"Imaginem un edifici amb algunes finestres trencades. Si les finestres no es reparen, la tendència és que els vàndals trenquin unes quantes finestres més. Eventualment, poden entrar a l'edifici i, si està desocupat, potser es convertiran en *squatters* o hi faran focs. O imaginem una vorera. S'hi acumulen algunes escombraries. Aviat s'hi acumulen més escombraries. Eventualment, la gent comença a deixar bosses d'escombraries o restes de menjar ràpid, o a forçar els cotxes aparcats." (Wilson i Kelly, 1982)

L'empresonament en un ambient criminal compleix la funció de crear xarxes de suport i col·laboració entre els interns, de facilitar l'aprenentatge de tècniques criminals, i de la conformació d'una subcultura de caràcter fortament desviador (Mathiesen, 1966).

En determinats ambients i països, el pas per la presó es converteix en un veritable **ritu d'iniciació al món criminal**. Tanmateix, en aquest apartat ens centrarem en algunes idees que s'han aplicat a l'estudi de la forma de funcionament de les presons i d'altres institucions similars.

Les presons i altres contextos socials molt estructurats s'han analitzat sota el prisma del concepte, encunyat per Goffman, d'**institució total** (Goffman, 1961; Wallace, 1971).

Una **institució total** és una institució en què un grup de persones és sotmès a un control burocràtic estricte, que s'estén a totes les activitats quotidianes, en les quals tot el que fan cau sota la supervisió impersonal del sistema, sense cap control per part dels interns.

Aquesta falta d'informació, control i capacitat de decisió proporciona a l'equip encarregat de la institució els mitjans per a controlar els aspectes més íntims de la vida dels interns i per a separar-se'n per mitjà d'una barrera infranquejable. El concepte d'*institució total* s'aplica per a entendre la dinàmica interna de presons, unitats militars, hospitals psiquiàtrics i clínics, col·legis d'interns i, en alguns casos, sectes i grups paramilitars.

Goffman parla de cinc tipus d'institucions totals:

- 1) **Orfenats, cases de pobres i residències**. Institucions establertes per a cuidar persones que es consideren incapaces però inofensives.
- 2) **Leproseries, hospitals mentals i clíniques per a tuberculosos**. Institucions establertes per a cuidar persones incapaces però que constitueixen un risc per a la societat, encara que sigui involuntari.
- 3) **Presons, camps de presoners i camps de concentració**. Institucions establertes per a protegir la societat de persones que es consideren un risc social i que, per tant, inicialment no estan preocupades pel seu benestar.
- 4) **Vaixells, camps de treball, internats, complexos colonials, barraques militars i grans mansions** (des del punt de vista del servei). Centres organitzats per a fer alguna tasca específica i que es justifiquen, per tant, per la seva capacitat per a dur-la a terme.

5) **Convents, seminaris i monestirs.** Institucions organitzades com a retirs del món exterior i com a centres d'entrenament per a religiosos.

Una institució total està fortament orientada a anul·lar, o almenys modelar, la personalitat individual per a adaptar-la a l'ordre imposat per les regles. Goffman deia que això es fa per mitjà del que anomenava *mortificació*. La mortificació és una intrusió de la institució en la vida interna de l'individu que implica:

1) **La desposseïció dels rols i el reajustament de la identitat.** És a dir, la separació completa de l'intern dels papers que té en la seva vida exterior. L'intern deixa de ser fill, treballador, jove o amic per a convertir-se en una peça dins de la maquinària de l'internat, el paper únic del qual és seguir la rutina i complir les regles. Els procediments d'entrada estan dirigits a desposseir l'intern dels seus rols i de les bases de la seva identitat anterior per a convertir-lo exclusivament en un objecte de la maquinària administrativa de la institució. A fi de sotmetre el subjecte a les regles de la institució, se'l desposseeix dels objectes i referències propis de la seva identitat anterior. Se substitueix el seu nom complet, es canvia la seva roba per vestimenta uniformitzadora, se li escatimen els objectes de cura personal, i es desposseeix dels objectes personals lligats a alguna càrrega emocional: fotos, records, herències o objectes espirituals.

2) **Imposició d'actituds degradants o de patrons de deferència.** S'exigeix a l'intern que adopti actituds mortificants o denigrants, que requereixen una submissió de l'ego, i se li imposa la necessitat de demanar permís o exposar-se públicament per a cobrir necessitats primàries: fer necessitats fisiològiques, beure aigua o menjar, fumar o tenir contacte amb l'exterior.

3) **Exposició contaminant.** El *self* de la persona és violat per l'exposició pública davant els supervisors i davant la resta dels interns. Atès que la privacitat és eliminada o seriosament limitada, l'intern no té més remei que exposar-se en circumstàncies humiliants. La informació de referència és exposada, ja que l'equip de supervisió hi té accés. L'experiència de contaminació també té lloc per mitjà de contactes i interaccions interpersonals forçats, amb altres interns, amb supervisors o amb terapeutes externs. La mateixa barreja amb persones que en el món exterior estarien separades per una barrera d'estatus o de diferenciació invisible serveix per a lligar l'intern a la seva pròpia posició com a part del mecanisme de vigilància de la institució.

4) **Restricció de l'autonomia.** Gran part de les activitats de la institució total estan dirigides a anul·lar la capacitat d'acció de l'individu, i per forçar-lo a això se li restringeix brutalment la capacitat d'acció. Estades en espais reduïts i compartits amb altres interns; submissió completa a regles de comportament; imposició de rutines i d'horaris, i temps de solitud limitats. Es restringeix per

complet la possibilitat d'allunyar-se de les circumstàncies i de pensar-hi. En el cas extrem de regimentació, l'individu se subjecta a una regulació estricta de petits detalls de la seva activitat diària.

5) Espais compartits. Les institucions totals imposen l'absència d'una separació en les activitats diàries. El menjar, el treball i l'oci tenen lloc al mateix espai i sota la mateixa autoritat.

El model de dinàmica d'interacció típic de les presons s'ha posat en evidència per mitjà d'una sèrie d'experiments fets pels psicòlegs socials. En aquest sentit, són cèlebres els anomenats *experiments de Stanford*, fets pel psicòleg **Philip Zimbardo** el 1971.

Zimbardo va reunir a un grup de vint-i-quatre subjectes i els va assignar aleatòriament els papers de presoner i de guardià. Després, els van tancar als soterranis del departament de psicologia de la universitat amb la missió de restar-hi durant dues setmanes fent els seus rols. L'assumpció d'aquests rols per part dels subjectes va ser completa, fins al punt que els abusos, tortures psicològiques i submissió dels presoners van portar l'equip a suspendre l'experiment després de només sis dies. L'experimentador mateix es va veure tan submergit en la situació, que van ser observadors externs els que van posar en qüestió l'ètica de la dinàmica grupal generada per l'experiment.

Els experiments de Zimbardo s'han interpretat en el sentit que són les motivacions derivades de la situació, més que la personalitat individual, el que facilitava l'assumpció de rols, en aquest cas típic d'una situació de tancament carcerari. Aquesta investigació i altres de posteriors han mostrat fins a quin punt un grup de gent és suggestionable en l'obediència i el seguiment de regles extremes quan se li ofereix l'autoritat, els mitjans institucionals i la legitimitat per a això.

3. Societats criminals

L'organització professional o semiprofessional del crim no és un fenomen nou, ni era nou en els temps de les guerres de la màfia dels anys de la prohibició (Thrasher, 1927). Sempre han existit grups organitzats dedicats a temps complet a l'activitat criminal, encara que sigui a molt petita escala. Tot i que actualment al nostre país la capacitat d'acció d'aquests grups és limitada, hi ha una llarga tradició del que ara anomenaríem *crim organitzat* que té la màxima expressió literària en les partides de bandolers, i que s'ha documentat fins a temps dels romans. No obstant això, amb la modernitat apareixen característiques que són probablement noves: l'aparició d'una cultura empresarial del crim, en els casos més extrems; la seva connexió amb el paisatge urbà; la connexió amb subcultures que inicialment no tenen un caràcter criminal (com el rap o la cultura llatina als Estats Units); el seu confinament en la protecció de comunitats ètniques minoritàries o d'immigrants.

Des d'un punt de vista extern, el **crim organitzat** és la indústria dels especialistes en activitats de caràcter criminal o paracriminal.

És un sector econòmic dedicat a diferents activitats, depenent de les oportunitats que brinda el negoci, i estructurat segons les condicions que dicta el context en què es mou. Les velles organitzacions criminals són substituïdes per les més joves en el moment en què les oportunitats de mercat canvien i l'estructura del sector brinda oportunitats de negoci més productives. Així, en diferents contextos socials, el crim organitzat adopta formes adaptades a aquest, i és protagonitzat pels membres de les comunitats de més risc que tenen menys escrúpols a l'hora d'adoptar una forma de vida basada en una activitat criminal.

Dit això, s'ha de tenir en compte que el que entenem per *crim organitzat* té en realitat formes molt diferents. Hi ha almenys dues variables contextuals que determinen en gran mesura la forma que adopta.

1) **L'escala.** Els grups tenen mides, àrees d'influència i volums de negoci molt diferents. Els petits grups de professionals del robatori de cases que trobem a Europa, per exemple, són poc espectaculars comparats amb les grans organitzacions criminals. No obstant això, el model de negoci a què es dediquen permet una escala de treball limitada. Un grup de dos, tres o quatre especialistes, sovint criminals a temps parcial, són suficients per a cometre un robatori en un domicili, però poden ser massa a l'hora de repartir els beneficis. A més són grups sotmesos al risc del control dels mercats de venda dels articles robats. En l'extrem oposat, els grans grups de crim organitzat ocupen grups relativa-

ment grans de professionals, disposen d'especialistes en tasques específiques i dediquen els seus esforços a negocis que mouen un volum elevat de capital. Podem trobar tot tipus de grups entre aquests dos extrems.

2) La dependència del context. Com en el cas d'altres organitzacions econòmiques o polítiques, l'èxit i l'estructura del crim organitzat estan molt associats al context social en què despleguen l'activitat, i específicament al nivell de normalització de les seves activitats en la comunitat, a la disponibilitat de col·laboradors i reclutes, al nivell de competència i a la pressió social i policial contra les seves activitats. Sens dubte, es pot argumentar que nivells de pressió elevats es corresponen amb dinàmiques de tancament i clandestinitat més altes. Quan les activitats dels grups, organitzacions i empreses del crim organitzat són admeses per la comunitat o per una part d'aquesta, o es consideren relativament normals, l'organització del grup es fa més laxa i flexible. De la mateixa manera, es podria parlar d'una dependència tecnològica, ja que hi ha activitats que exigeixen un nivell tècnic una mica més elevat que d'altres.

El cas més estudiat és també el més televisiu: la **màfia italiana als Estats Units**.

El que solem conèixer com a *màfia* és una confederació relativament laxa i informal de grups de professionals, d'origen italoamericà, que actuen independentment a les diferents ciutats del país. Des del punt de vista de les forces de l'ordre, cada grup es coneix com a *família* pel nom del seu fundador. Cada família té una estructura jeràrquica similar: un cap *Don*, un sotscap, tinents, un o més consellers, i "soldats" o grups. Atès que la màfia està sotmesa a una pressió policial elevada, se n'espera que segueixin un codi de conducta, les regles més importants del qual afecten la lleialtat i el secret. La ruptura del codi sotmet l'infractor al càstig discrecional del cap, que no poques vegades és la mort.

Aquestes característiques prototípiques de la màfia existeixen en molts altres grups organitzats, encara que el *leitmotiv* pugui variar:

1) Un origen comú, que en el cas de la màfia és ètnic, però en el d'altres grups pot ser de classe o de forma de vida. Un exemple d'això últim són els grups de *bikers* que s'impliquen en activitats criminals, com els Mongols, els Bandits, els Pagans o no pocs capítols dels Hells Angels: l'origen comú no és ètnic o no és solament ètnic, sinó que hi ha llaços d'experiència compartida i filosofia de vida que són exigibles per a la participació. Es pot argumentar que l'origen comú facilita l'establiment de llaços de confiança, essencials en el negoci, i el desenvolupament de codis de comunicació i conducta comuns.

2) Una jerarquia ben diferenciada. Tots aquests grups s'organitzen jeràrquicament, encara que les metàfores utilitzades per a definir aquesta jerarquia i el sistema de relacions entre els membres poden diferir. La imatge de la família tan usual entre la màfia italiana i nord-americana és menys comuna en altres grups. És més habitual una imatge empresarial del negoci. D'altra banda, el fet que hi hagi una jerarquia implica possibilitats d'ascens per als membres de nivells més baixos i, per tant, incentius per a la lleialtat al grup.

3) Un **sistema de pertinença**, amb una ritualització específica de la incorporació a la banda (un ritu d'iniciació). Tots aquests grups requereixen una posició clara per part dels membres: o s'és dins o s'és fora. En funció de l'hostilitat de l'entorn i de la tradició del grup, la sortida es pot castigar molt durament. El fet que hi hagi una frontera entre els membres i els que no ho són representa no solament un cert nivell de seguretat sobre la discreció en les activitats del grup, sinó que també facilita la confiança interna.

4) Un **codi de conducta**, que regula el comportament dels membres del grup i els càstigs associats al seu incompliment. També inclou, com en altres relacions de dependència, les obligacions del cap envers els membres del grup, i la manera correcta de dirimir tensions internes. Per descomptat, el codi proscriu la delació i la indiscreció, i limita l'establiment d'activitats pròpies. No cal assenyalar que la relació dels membres amb aquests codis tendeix a ser ambivalent.

L'escala en què treballen diferents grups és un element diferenciador clar. Tan sols la màfia nord-americana té la característica de ser gairebé ubíqua al país i de desplegar les seves activitats en un ampli espectre d'empreses il·legals. Per contra, és més habitual que els grups d'altres orígens s'especialitzin en un parell d'activitats delictives i uns quants llocs específics.

Els **Herrera**, un grup format per immigrants mexicans als Estats Units i format per uns sis mil membres, s'especialitzen en el tràfic d'heroïna. El nombre de grups d'origen colombià que actuen a Florida, dedicats fonamentalment al tràfic de cocaïna, es calcula en uns dos-cents. Les bandes de barri de l'extraradi urbà, situades en un segon graó de la jerarquia empresarial de la indústria del crim, dediquen els seus esforços gairebé exclusivament al tràfic d'estupefaents.

La demografia dels grups de delinqüència organitzada és difícil de precisar, en part per la raó òbvia de la clandestinitat, però també perquè el límit inferior del que s'ha de considerar un grup de crim organitzat no pot tenir una definició precisa.

- A Espanya, la policia estima la presència d'uns sis-cents seixanta grups amb uns ingressos de 850 milions d'euros i un patrimoni d'uns tres mil dos-cents milions (*ABC*, 1 d'octubre de 2012).
- En el cas de la ben coneguda màfia siciliana, s'estima l'existència d'uns noranta-quatre clans reunits en vint-i-quatre *mandamenti*, i la pertinença a aquests grups d'uns 4.000 membres a temps complet (*La Repubblica*, 20 de juliol de 2010).
- Per la seva banda, la 'Ndrangheta calabresa reuneix unes cent famílies amb uns cinc mil membres, i el seu volum de negoci assoleix el 3% del PIB italià, la meitat del qual prové del tràfic de drogues (el 2003). En algun moment s'ha estimat que la seva activitat representava el 80% de les importacions de cocaïna a Europa (*The Guardian*, 8 de juny de 2006).

Diego **Gambetta** és un conegut sociòleg italià que ha desenvolupat l'anàlisi més interessant de la màfia fins ara.

Segons Gambetta (1993), l'origen de la institució es troba en la demanda d'un mercat de protecció personal i familiar en temps més violents, que va acabar cristal·litzant en un negoci d'extorsió.

Els gestos i maneres exagerats dels mafiosos cobren sentit si s'interpreten com un **sistema de senyalització de la confiança** en altres membres, que té significats específics en el context de l'organització mafiosa. Més recentment, Gambetta ha estès el seu estudi de la màfia a l'anàlisi de la comunicació criminal en general, per mitjà de la teoria econòmica de senyals, i ha mostrat com els sistemes de comunicació entre criminals es poden entendre en el context de la necessitat de generar confiança en un medi en què aquesta es posa en dubte per moltes raons.

4. Delictes de coll blanc

L'expressió *desviació de coll blanc* es refereix a la comissió de crims per persones d'estatus alt en l'exercici de la seva professió. Són delictes bàsicament de professionals, i es refereixen específicament a l'exercici desviat de la feina. L'expressió *de coll blanc* es va posar de moda en anglès als anys quaranta, per a referir-se a les masses de treballadors d'oficines i serveis que van semblar poblar Amèrica després de la guerra, i que en contrast amb els "treballadors de coll blau", no tenien un caràcter de classe clar. En la definició clàssica de Sutherland (1939 i 1949) hi ha dues coses que caracteritzen la desviació de coll blanc:

1) Està associada al lloc de treball, i es du a terme en l'exercici de les tasques ocupacionals. Els llocs de treball implicats són els ocupats per professionals o semiprofessionals, i feines en general no manuals. La comissió d'un assassinat per un gerent no és un delicte ocupacional i, per tant, no és un delicte de coll blanc.

2) Es tracta d'una persona amb un **estatus relatiu elevat**, encara que en realitat Sutherland donava una definició laxa d'*elevat*: a més d'incloure gerents, empresaris i professionals, també incloïa "la classe d'assalariats, que porta roba bona a la feina, com les persones que atenen en una botiga".

Els delictes de coll blanc es distingeixen a més per la manera **com es cometen**. En general exigeixen habilitat, preparació i sofisticació. Sovint, a més, impliquen l'ús de les influències personals i el poder de la posició en una organització per a evitar la persecució i la detecció.

Els detalls criminològics de la desviació de coll blanc s'estudien ja en altres assignatures. Aquí més aviat ens interessa el caràcter sociològic que s'ha volgut donar a aquest tipus de delictes. Potser l'aspecte més característic de **la desviació de coll blanc és que exigeix una planificació i execució racional, al costat de l'ús del poder i la influència per a evitar les conseqüències**. Però hi ha altres característiques menys òbvies:

- En contrast amb altres delictes, **la víctima dels delictes de coll blanc ha de cooperar involuntàriament en la comissió del delicte**. La idea és aprofitar la falta de cura, la confiança o la ignorància de la víctima. Això facilita que, des de fora, en molts casos s'interpreti que la víctima ha col·laborat i és en part responsable de la comissió del delicte, com quan se signa un contracte sense comprovar cada punt, es compra un producte financer amb unes característiques reals que no estan clares, o es recepta un medicament sense llegir atentament el prospecte (i les proves mèdiques). El criminal s'aprofita que els costos de buscar informació són elevats. No

tots els amos de botigues, per exemple, són capaços de comprovar l'origen, la perillositat i la qualitat dels productes que venen, tasca que usualment es confia al productor o al distribuïdor.

- **Els criminals de coll blanc no es veuen a ells mateixos com a criminals**, sinó com a ciutadans respectables que assumeixen riscos en la gestió dels seus negocis. Això fa que sigui habitual la presentació de racionalitzacions de l'activitat criminal. Molts petits lladres d'oficina creuen realment que estan "agafant un préstec" de la caixa de l'empresa, i els delictes financers solen anar acompanyats de la idea que s'està contribuint al benestar general en algun sentit, per exemple estabilitzant els preus gràcies a una fixació il·legal i no competitiva d'aquests.
- **La reacció social davant els delictes de coll blanc és limitada.** Són delictes difícils de detectar, quan són detectats són difícils de perseguir, no causen **pànic moral**, i quan els culpables són detinguts és difícil que compleixin una pena. No obstant això, amb el temps, el públic dels països desenvolupats s'ha fet cada vegada més sensible a les conseqüències dels delictes de coll blanc, i especialment a la corrupció i als delictes corporatius.

Hi ha tres grans interpretacions sobre l'origen dels delictes de coll blanc.

1) Una se centra en la motivació desviadora, en part com un producte **subcultural** d'algunes elits. Mathew Robinson i Daniel Murphy (2009) argumenten que el culte a la maximització ha portat molts sectors empresarials a perdre els escrúpols a l'hora d'establir esquemes de guany de beneficis, en part racionalitzats per mitjà de conceptes econòmics i financers. D'altra banda, l'avarícia no és una aberració psicològica, sinó que està lligada a una cultura del benefici empresarial molt estesa en sectors i indústries sencers.

2) Una altra posa l'atenció en el fet que **la desviació de coll blanc està lligada per complet a l'oportunitat d'exercir-la**. Com més alta és la posició d'un empleat en una organització, més capacitat té per a dur a terme un pla en benefici personal i contrari als interessos de l'organització o del públic. Atès que un estatus elevat està investit de legitimitat i, per tant, de confiança, és més fàcil establir un engany des d'una posició de poder en què la víctima no percebi el risc d'una estafa o d'una agressió (Weisburd i altres, 1991).

3) Una tercera via d'interpretació se centra en el fet que **el control institucional del crim és molt més feble al voltant dels centres de poder**. Aquesta és la línia argumental dels que critiquen els exercicis de desregulació de l'activitat empresarial (Glasberg i Skidmore, 1998).

Malgrat aquestes interpretacions, alguns investigadors criden l'atenció sobre el fet que la gran majoria dels delictes de coll blanc són comesos per empleats de rang baix i de classe mitjana, i en realitat impliquen petits guanys en el que es podria considerar un robatori d'abast limitat (Weisburd i altres, 1991).

Resum

S'ha explorat de diverses maneres com és la connexió entre estructura social i desviació.

Moltes de les formes de desviació tenen una connexió amb la classe o l'estatus social, però és possible que això es degui a una multiplicitat de mecanismes. No obstant això, es pot establir una connexió basant-se en cadascuna de les tres grans tradicions teòriques de què s'ha parlat en el mòdul 1: tensió, aprenentatge i control.

Una altra manera d'analitzar la connexió entre *estructura social* i *desviació* és explorar els medis en què es genera el caldo de cultiu de la desviació. Centrem l'atenció en tres fenòmens:

- La **marginalitat**, lligada a l'existència de grups socials amb una forma de vida que té lloc fora de les normes convencionals de la societat.
- Els processos urbans que faciliten la formació de **bosses de pobresa** a les ciutats, especialment el que es coneix com a *urban decay* o *degradació urbana*.
- El **confinament en institucions totals**, com la presó, de la qual se sap que pot arribar a ser en si mateixa un lloc de formació de subcultures desviades.

El crim organitzat es pot veure com tot un sector econòmic, una indústria dedicada a activitats il·legals.

Hi ha dues característiques estructurals que fan que les xarxes de crim organitzat prenguin unes formes o altres:

- L'escala.
- Les característiques del context en què es mouen.

Els grups més grans solen presentar una sèrie de característiques sociològiques persistents:

- Un origen comú
- Una jerarquia diferenciada
- Un sistema de pertinença

- Un codi de conducta

Anomenem *desviació de coll blanc* la que es presenta:

- En persones d'estatus alt
- En l'exercici de les seves funcions

Activitats

1. Creieu que té sentit la insistència d'alguns sociòlegs en la relació entre *desviació* i *classe social*? Penseu que hi pot haver explicacions alternatives a les que presenta el quadre 4.1?
2. Penseu en espais urbans degradats en el vostre entorn. Creieu que en aquests barris i zones urbanes hi ha índexs de criminalitat més elevats? Si és així, quina explicació hi doneu, tenint en compte el contingut de la secció 2?
3. El concepte d'*institució total* s'assembla a l'anàlisi de Foucault del disciplinament. Quins punts en comú hi trobeu?
4. Organitzeu un petit arxiu amb informació sobre les xarxes criminals que sapigueu que funcionen ara mateix. Organitzeu-lo utilitzant les categories que es proposen en la secció 4.2 d'aquest mòdul. Penseu en quines són les condicions socials que fan possible l'existència d'una organització criminal.
5. Penseu que hi pot haver delictes de caràcter ocupacional que no estiguin associats a un estatus elevat? Penseu en exemples.

Glossari

classe *f* Estrat social producte de l'organització de l'economia, l'estructura ocupacional i les oportunitats vitals, al costat dels mecanismes lligats a la seva permanència.

estatus *m* Conjunt d'aspectes comunicatius, simbòlics i honorífics de la desigualtat.

exclusió social *f* Procés pel qual determinats sectors de la societat queden sense accés a serveis i recursos bàsics, o aquests no queden coberts suficientment pels serveis de protecció social.

gentrificació *f* Conjunt de processos d'aburguesament dels centres urbans, pels quals mitjançant l'augment de preus de determinades àrees se substitueix la població més modesta que els habiten per població d'un nivell econòmic més elevat.

institució total *f* Lloc d'internament on s'aplica una vigilància extrema dels interns i un procés d'uniformització i de despreniment dels rols del món extern, gràcies al qual s'aconsegueix la submissió de la població interna. Hi ha nivells molt diferents de totalització de les institucions.

pànic moral *m* Resposta excessiva del públic davant les notícies sobre una innovació en els costums morals o sobre la criminalitat, derivada de la por de la pèrdua de la pròpia seguretat física o social.

subcultura *f* Medi en el qual, dins d'una cultura més àmplia, es desenvolupa una comprensió de la realitat, uns codis, uns símbols, uns processos de socialització i unes pràctiques específiques, en general per contrast amb la cultura general.

urban decay *m* Procés de degradació urbana, lligat a tot un espectre de problemes socials i econòmics i a una selecció del tipus de població que ocupa aquestes àrees, al costat de la generació de dinàmiques de marginalitat.

Bibliografia

- Amir, Menachem** (1971). *Patterns of forcible rape*. Chicago: University of Chicago Press.
- Andersen, Hans S.** (2003). *Urban sores: on the interaction between segregation, urban decay and deprived neighborhood*. Ashgate: Burlington.
- Bailey, William C.** (1984). "Poverty, inequality and city homicide rates: some not so unexpected findings". *Criminology* (vol. 22, pàg. 531-550).
- Blumenfeld, Warren J.; Raymond, Diane** (1993). *Looking at gay and lesbian life*. Boston: Beacon.
- Brown, Judith K.** (1992). "Introduction". A: D. Counts; J. Brown; J. C. Campbell (editors). *Sanctions and sanctuary: cultural perspectives on the beating of wives*. Boulder: Westview.
- Cohen, Albert** (1955). *Delinquent boys: the culture of the gang*. Nova York: Free Press.
- Dohrenwend, Bruce** (1975). "Sociocultural and socio-psychological factors in the genesis of mental disorders". *Journal of Health and Social Behavior* (vol. 6, pàg. 365-392).
- Dunaway, R. Gregory; Cullen, Francis; Velmer, Burton; Evans, T. David** (2006). "The myth of social class and crime revisited: an examination of class and adult criminality". *Criminology* (vol. 38, núm. 2, pàg 589-632).
- Gambetta, Diego** (1993). *The Sicilian mafia. The business of private protection*. Boston: Harvard University Press.
- Gambetta, Diego** (2009). *Codes of the underworld: how criminals communicate*. Boston: Princeton University Press.
- Glasberg, Davita S.; Skidmore, Dan** (1998). *Corporate welfare policy and the welfare state: bank deregulation and the savings and loan bailout*. Haethorne: De Gruiter.
- Goffman, E** (1961). *Asylums: essays on the social situation of mental patients and other inmates*. Nueva York: Anchor Books.
- Goode, Erich** (1999). *Drugs in american society*. Nova York: McGraw-Hill.
- Henry, Andrew; Short, James** (1954). *Suicide and homicide*. Nova York: Free Press.
- Herivel, Tara; Wright, Paul** (2003). *Prison nation: the warehousing of the poor*. Nova York: Routledge.
- Jones, Peter i altres** (1993). "Premorbid social underachievement in schizophrenia: Results from the Camberwell Collaborative Psychosis Study". *British Journal of Psychiatry* (vol. 62, pàg. 65-71).
- Kelling, John L.; Coles, Katherine** (1996). *Fixing broken windows: restoring order and reducing crime in our communities*. Nova York: Free Press.
- Leland, John** (1996, 26 d'agost). "The far of heroin is shooting up". *Newsweek* (pàg. 55-56).
- Mathiesen, Thomas** (1966). "the sociology of prisons: problems for future research". *The British Journal of Sociology*. (vol. 17, núm. 4, pàg. 360-379).
- Paoli, Letizia** (2003). *Mafia brotherhoods: organized crime, italian style*. Nova York: Oxford University.
- Parker, Robert Nash; Rehbus, Linda-Anne** (1995). *Alcohol and homicide: a deadly combination of two american traditions*. Albany: State of New York Uni. Press.
- Robinson, Mathiew; Murphy, Daniel** (2009). *Greed is good. Maximization and elite deviance in America*. Nova York: Rowman & Littlefield.
- Rodgers, Bryan; Mann, Susan L.** (1993). "Re-thinking the analysis of intergenerational social mobility: A comment on John W Fox «Social Class, mental illness and social mobility»". *Journal of Health and Social Behavior* (vol. 34, pàg. 165-172).
- Stack, Stephen** (1982). "Suicide: a decade review on the sociological literatura". *Deviant Behavior* (vol. 4, pàg. 49-51).

Sutherland, Edwin H. (1939). *Principles of Criminology*. Filadèlfia: Lippincott.

Sutherland, Edwin H. (1949). *White-collar crime*. Nova York: Holt, Rinehart & Winston.

Tittle, Charles R.; Wayne, J. Villemez; Douglas, A. Smith (1978). "The myth of social class and criminality: an empirical assesment of the empirical evidence". *American Sociological Review* (vol. 43, núm. 5, 643-656).

Thrasher, Frederic (1927). *The gang: a study of 1,313 gangs in Chicago*. Chicago: University of Chicago Press.

Wallace, S. (1971). *Total Institutions*. Piscataway (NJ): Transaction Publishers.

Walmsley, Roy (2006). *World prison population list* (7a. ed.). Londres: International Center for Prison Studies.

Weisburd, David i altres (1991). *Crimes in the middle classes*. New Haven: Yale Univ. Press.